

אגדת המכוער-מקורות

תלמוד בבלי מסכת תענית פרק ג - סדר תעניות אלו [דף יח עמוד ב]

תנו רבנן: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז.

מעשה שבא רבי אלעזר (בן רבי) + מסורת הש"ס: ברבי + שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת נהר, ושמוח שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה.

[דף כ עמוד ב] נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו: שלום עליך רבי! ולא החזיר לו. אמר לו: ריקה, כמה מכוער אותו האיש! שמא כל בני עירך מכוערין כמותך? אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית.

כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נעניתי לך, מחול לי! - אמר לו: איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו.

יצאו בני עירו לקראתו, והיו אומרים לו: שלום עליך רבי רבי, מורי מורי! אמר להם: למי אתם קורין רבי רבי? - אמרו לו: לזה שמטייל אחריך. אמר להם: אם זה רבי - אל ירבו כמותו בישראל. - אמרו לו: מפני מה? - אמר להם: כך וכך עשה לי. - אמרו לו: אף על פי כן, מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו. ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן.

מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז, ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות.

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק מא

מעשה ברבי שמעון בן אלעזר שבא ממגדל עדר מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל על שפת הים

ראה אדם אחד שהיה מכוער ביותר א"ל ריקה כמה מכוער אתה שמא כל בני עירך מכוערין כמותך. א"ל ומה אעשה. לך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית.

כיון שידע רבי שמעון שחטא ירד מן החמור והיה משתטח לפניו. אמר לו נעניתי לך מחול לי. אמר לו איני מוחל לך עד [שתלך] לאומן שעשאני ותאמר כמה מכוער כלי זה שעשית. רץ אחריו שלשה מילין.

יצאו אנשי העיר לקראתו אמר לו שלום עליך רבי. אמר להם למי אתם קוראים רבי. אמרו לו למי שמטייל אחריך. אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו חס ושלום ומה עשה לך. אמר להם כך וכך עשה לי. אמרו לו אף על פי כן מחול לו. אמר להם הריני מוחל ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן.

אותו היום נכנס רבי שמעון לבית המדרש הגדול שלו ודרש. לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארז. מה קנה זה כל הרוחות באות ונושבת בו הולך ובא עמהם דממו הרוחות חוזר הקנה עומד במקומו. ומה סופו של קנה זה זכה ליטול הימנו קולמוס לכתוב ספר תורה. אבל ארז אינו עומד במקומו אלא כיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו. ומה סופו של ארז באים עליו סתתין ומסתתין אותו ומסככין ממנו בתים והשאר משליכין אותו לאור. מכאן אמרו יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז:

ספר יוחסין מאמר ראשון

רבי שמעון בן אלעזר חבר רבי ותלמיד רבי מאיר בפרק ארוסה בסוטה ובפי' ר' אליעזר דשבת (דף קלד א) ובפרקא קמא דקדושין (דף כד א) ובפרקא קמא דחולין (דף ו א) שדריה רבי מאיר לאתווי חמרא מבי כותאי וכו' והלך רבי שמעון בן אלעזר וסיפר לר' מאיר וכן היה רבו רבי יהודה ואומר משמו. ובפרק ג' דתעניות (דף כ א) כשבא ממגדל עדר מבית רבו היה בשמחה גדולה שלמד תורה הרבה ובדרך פגע עם איש מכוער ביותר. **ורש"י פי' שזה היה אליהו זכרו לטוב ונתכוון אליהו להוכיחו שלא ירגיל בדבר זה** ואמר לו ריקה אם כל בני מדינתו כן ואמר לו שילך לאומן שעשאו ויאמר לו למה עשאו כך עד שיצאו כל אנשי המדינה לקראת רשב"א וזה האיש לא רצה למחול עד שפייסוהו הרבה ואמרו מחול לו על מנת שלא יהיה רגיל בכך ויצא ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה לפיכך זכה קנה ליטול ממנו קולמוס לס"ת והוא חולק עם ר' יוסי בן המשולם בגולגלת שנקבה ונראה כי הוא בן רבי אלעזר בן פרטא.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נו עמוד ב

הרואה חמור בחלום - יצפה לישועה, שנאמר +זכריה ט'+ הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור. הרואה חתול בחלום, באתרא דקרו ליה שונרא - נעשית לו שירה נאה, שינרא - נעשה לו שינוי רע. הרואה ענבים בחלום, לבנות בין בזמנן בין שלא בזמנן - יפות, שחורות, בזמנן - יפות, שלא בזמנן - רעות. הרואה סוס לבן בחלום, בין בנחת בין ברדוף - יפה לו, אדום - בנחת יפה, ברדוף קשה. הרואה ישמעאל בחלום - תפלתו

מאור ושמש דברים פרשת תצא

וזהו פירוש לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו ופירוש שלא תעבוד עבודת השם יתברך בנשמה וחומריות יחד, דהיינו מבלתי ישבר מתחילה עביות חומריות שלו - זה אינו כלום, רק שצריך לשבר מתחלה כל החומריות שלו.

או יאמר, כי ידוע שיוסף הצדיק נקרא 'שור' (דברים לג יז), ו'חמור' רומז על משיח בן דוד כאמור (זכריה ט ט) עני ורכב על חמור. וזהו לא תחרוש פירוש לשון שתיקה [כמו (שמות יד יד) ואתם תחרישון], שצריך שלא ישתוק מלהתפלל ולעשות מעשים טובים, בשור רומז למשיח בן יוסף, ובחמור רומז למשיח בן דוד, וכאמור להתפלל שיבוא במהרה השני משיחין - משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, במהרה בימינו אמן.

ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק דברים פרשת תבוא

ויש לרמז ענין זה בגמרא (תענית כ' א) במעשה דרבי אלעזר ברבי שמעון שהיה מטייל על שפת הנהר והיתה דעתו גסה עליו שלמד תורה הרבה היינו שראה אז בנפשו איך שהוא

נשמר ונקי בקדושת הברית מאד. נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר והלשון מכוער בלשון חז"ל מרמז על החסרון בפגם הברית ועל זה נקרא מכוער שהוא ההיפך משומר הברית שנקרא יפה תואר כמו שנאמר אצל יוסף הצדיק (בראשית ל"ט, ו') ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה. ואמר לו כמה מכוער אותו האיש והשיב לו לך ואמור לאומן שעשאני וכו' וכתבו בתוס' שם (ד"ה נזדמן) שאותו האיש היה אליהו זכור לטוב. ויובן זאת שדייקא מפני שאלהו הוא מלאך הברית לכן נזדמן לפני רבי אלעזר ברבי שמעון בגוון לבוש כזה להוכיחו על מה שגינה כל כך אדם כזה כאילו חלילה אבד סברו. שלא כן הוא שרק אם ישים אל לבו להיטיב מעתה דרכו יוכל לתקן כל מה שכבר עליו בטענה זו לך לאומן שעשאני. דהיינו אחר התשובה יתברר שכל מה שעבר עליו היה גם כן מרצון ה' יתברך שברא את האדם עם היצר הרע כמו שנאמר (בראשית ח', כ"א) כי יצר לב האדם רע מנעוריו. וכמו שאמרו ז"ל (סוכה נ"ב א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזרו לא יכול לו. ונמצא שיוכל לבוא זה האדם בטענה שכביכול ה' יתברך היה המסבב והאומן מפני שסילק אז העזר ממנו להתגבר על יצרו. וכאשר מצינו בטענת קין לה' יתברך כששאל לו אי הבל אחיך השיב השומר אחי אנכי וכדאיתא במדרש (תנחומא בראשית ט') השומר אחי הוא האנכי הלא אתה בראת בי היצר הרע ואתה הנחת אותי להרוג אותו. והנה בודאי שטענת קין היתה טענה נשמעת כאשר נכתב זה בתורה הקדושה שדיבר והתווכח עמו ה' יתברך בודאי היתה נשמתו גבוה מאד כי הוא היה תולדה ראשונה מיציר כפיו של הקדוש ברוך הוא. וכדאיתא במדרש (בראשית רבה כ"ב, י"ג) ששאל לו אדם הראשון מה נעשה בדינך השיב לו עשיתי תשובה ונתפשרתי.

ספר החינוך מצוה תקמב

משרשי המצוה להרחיק מאומתנו הקדושה דבר ערוה וכל ענין וכל צד שיהיה הכשלון באותו דבר מצוי מתוכו, וקענין שיאמרו זכרונם לברכה [סנהדרין ק"ו ע"א] על דרך משל, שאלקינו שונא זמה הוא, כלומר שלאהבתנו הרחיקנו מן הזמה שהיא דבר מכוער ביותר ויקח לב האדם ומדיחו מדרך טובה ומחשבה רצויה לדרך רעה ומחשבה של שטות. ואין ספק כי אם יהיו מלבושי האנשים והנשים שוים, יתערבו אלו עם אלו תמיד ומלאה הארץ זמה. ועוד אמרו בטעם מצוה זו שהיא להרחיק כל ענין עבודה זרה שדרכן של עובדי עבודה זרה היה בכך. ואלה שני הטעמים מצאתים בספרי הרמב"ם ז"ל אחר כתבי אותם.

ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק במדבר לחג השבועות

כו] בגמרא (פסחים ס"ח ב) רב יוסף ביומא דעצרתא אמר עבדי לי עגלא תלתא אמר אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא. ובגמרא סוף סוטה (מ"ט ב) על המשנה משמת רבי בטלה ענוה אמר רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא. ולהבין זאת ממה נפשך אם היה יודע בעצמו גודל מעלתו בתורה כמו שאמר אי לאו האי יומא האיך היה יכול לומר לא תיתני ענוה דאיכא אנא כי הענו באמת הוא שפל בעצמו ובעיניו הוא גרוע מכל האדם וכל אדם הוא יותר בר מעלה ממנו ואם לאו נאמר (משלי ט"ז, ה') תועבת ה' כל גבה לב. וגם אם היה רב יוסף באמת ענו ושפל רוח בפני כל אדם האיך אמר על עצמו שהוא ענו לעומת רבינו הקדוש הלא רבי היה נשיא ובתכלית הגדלות בתורה ובחכמה.

אך להבין זאת דהנה במשה רבינו ע"ה נאמר גם כן עליו (במדבר י"ב, ג') והאיש משה ענו מאד מכל האדם וגוי ולפי פשוטו שהיה שפל בעיני עצמו עד שכל אדם הוא טוב ממנו. ואיך יתכן זאת הלא היה יודע בנפשו שהוא במעלה העליונה בתכלית מין האנושי ואמר על עצמו (דברים ה', ה') אנכי עומד בין ה' וביניכם וכן עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם (במדבר ט', ח'). ובאמת גם אצל רב יוסף מצינו (ברכות ס"ד א) שלחו מתם סיני ועוקר הרים איזהו

עדיף שרב יוסף סיני היינו שהיה בקי בכל הברייתות כנתינתן מסיני. אבל הענין הוא כמו שמצינו (תענית כ' א) במעשה דרבי אלעזר ברבי שמעון שפגע באדם אחד שהיה מכוער ביותר לא שהיה מכוער בתוארו רק שהיה מכוער במעשיו ומחשבותיו המגונים ואמר לו כמה מכוער אדם זה והוא השיב לו לך לאומן שעשאני. ובתוס' שם (ד"ה נזדמן) שזה היה אליהו ז"ל שנדמה לו בתואר כזה להוכיחו שאין בזה שום בירור שיכול להיות שגם האדם המכוער בחסרונות בתכלית יוכל להיות מעשיו רצויים לפני ה' יתברך אם מתגבר על יצרו אפילו מעט בדברים המגונים שלו שיוכל להיות שכן הטביע בו ה' יתברך מתולדתו שיהיה זה עסקו בעולם הזה. וזה הוא התשובה לך לאומן שעשאני והתגברות שלו נגד טבעו יוכל להיות יותר רצויים לפני ה' יתברך מהאדם שנברא במעלות ומדריגות גבוהים.

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף כה עמוד ב

נטל מקלו ומעותיו בידו. תנו רבנן: כיון שראה אותו עמד מכסאו, ונשקו על ראשו, אמר לו: שלום עליך רבי ותלמידי! רבי - שלמדתני תורה ברבים, ותלמידי - שאני גוזר עליך גזירה ואתה מקיימה כתלמיד. אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים, קל וחומר קטנים לגדולים. - קל וחומר? חיובא הוא! - אלא: מתוך שהגדולים נשמעים לקטנים - נושאת קטנים קל וחומר בעצמן. הדרך עלך אם אינן מכירין.

רא"ש מסכת ברכות פרק ד, סימן ה

ה [דף כז ע"ב] אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחורי רבו אבל חוץ לארבע אמות שרי ותניא רבי אליעזר בן חסמא אומר המתפלל אחורי רבו או כנגד רבו והנותן שלום לרבו והחולק על ישיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שמסתלקת מישראל והנותן שלום לרבו פירש"י כמו לשאר אדם ואינו אומר שלום עליך רבי ובירושלמי משמע דתלמיד אינו נותן שלום לרבו כלל דגרסי' בירושלמי נהיגי גבייהו דלא שייל זעירא בשלמא דרבה ומקיימי בנפשייהו ראוני נערים ונחבאו מיהו בגמרא דידן (רפ"ד דנזיר כ ב) אמרינן תוך כדי דבור כדי שאילת תלמיד לרב והאומר דבר שלא שמע מפי רבו ואומר מפי רבו:

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ה, הלכה ה

ז ואסור לו לתלמיד לקרות לרבו בשמו ואפילו שלא בפניו, והוא שיהיה השם פלאי שכל השומע ידע שהוא פלוני, ולא יזכיר שמו בפניו ואפילו לקרות * לאחרים ששם כשם רבו כדרך שעושה בשם אביו, אלא ישנה את שמו אפילו לאחר מותם, ולא יתן שלום לרבו או יחזיר לו שלום כדרך ח שנותנים לריעים ומחזירים זה לזה, אלא שוחה לפניו ואומר לו ביראה וכבוד שלום עליך רבי, ואם נתן לו רבו שלום יחזיר לו שלום עליך רבי ומורי.

מסכתות קטנות מסכת שמחות דרבי חייא פרק ד, הלכה ב

אחד הצדיקים ואחד הרשעים מקבילין פני השכינה בשעת מיתתן, שנאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה, מפני מה הרשעים מקבילין פני השכינה, לא היה איפשר להם להרשעים להקביל פני השכינה, אלא שהרשעים מרדו בהקדוש ברוך הוא, ובשעת מיתתן הן מראין להם פני השכינה, ואומרין להם, בואו וראו פני המלך שהייתם מורדין בו, שהוא עתיד ליפרע מכם, ואף הצדיקים בשעת פטירתן מראין להן פני השכינה, ואומרין להם, בואו

וראו המלך שהייתם עובדין אותו, שהוא עתיד ליתן לכם שכרכם. רבי אלעזר בן רבי שמעון אומר אף, הקטנים מקבילין פני השכינה, שנאמר זרע יעבדנו יסופר לה' לדור.

הרב אורי שרקי

בהעלתך - ההתייחסות אל היופי

ישנם מאמרים מסוימים בדברי רבותינו, שנראים כמבטלים את ערכו של היופי. אף רואים בו לפעמים, יסוד שיכול להפריע לעבודת ה'. למשל מצאנו בדברי חכמים: "כל שלקה בגופו מפני חכמתו סימן יפה לו, כל שלקה בחכמתו מפני גופו סימן רע לו" (תוספתא ברכות פ"ג מ"ד). מסופר גם על אחד מחכמי ישראל, שהיה מכוער ביותר, ואמרה עליו בתו של הקיסר "אי חכמה מפוארה בכלי מכוער" (תענית ז.). שאל אותה: באיזה כלים אביה מניח את היין? אמרה לו: בכלי חרס. אמר: בוודאי שראוי להניח בכלי זהב. הלכה ושפכה את כל היין לתוך כלי זהב והתקלקל. אמר לה: הנה אותו דבר. כשהכלי נאה מבחוץ התוכן מתקלקל. לכן מן הראוי שחכמים יהיו מכוערים. עד כדי כך התלמוד בחוש הומור שואל: והלא מצאנו חכמים יפים?! ואומר בחוש הומור רב: אם הם היו מכוערים הם היו עוד יותר חכמים. וידוע גם בברכת קריאת שמע "אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד... ויפה". היפה הוא הקצה השני של האמת. כביכול רוצים לומר שהדבר יכול להיות או אמת או יפה. ובכלל מצאנו שהיהודים מרוחקים מרגש אסתטי.